

Ruttkay, Matej; Ruttkayová, Jaroslava; Bielich, Mário; Zajacová, Barbora;
Nemergut, Adrián

Sídliisko z 10.–12. storočia v Nitre, Janíkovciach

Archaeologia historica. 2016, vol. 41, iss. 2, pp. 41-57

ISSN 0231-5823 (print); ISSN 2336-4386 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/AH2016-2-2>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/135594>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

SÍDLISKO Z 10.–12. STOROČIA V NITRE-JANÍKOVCIACH

MATEJ RUTTKAY – JAROSLAVA RUTTKAYOVÁ – MÁRIO BIELICH – BARBARA ZAJACOVÁ – ADRIÁN NEMERGUT

Abstrakt: Príspevok informuje o výsledkoch záchranného archeologického výskumu v mestskej časti Nitra-Janíkovce, ktorý bol vyvolaný výstavbou rýchlostnej cesty R1 Nitra-západ – Selenec. Na rozhraní polôh Malé Janíkovce a Mikov dvor sa v rokoch 2008–2010 zistilo osídlenie z viacerých období praveku, včasnej doby dejinnej a stredoveku. Okrem menšieho pohrebiska zo 7.–8. storočia sa tu preskúmali sídliská zo 6.–7. storočia a z 10.–12. storočia. Práca sa zameriava na výsledky výskumu sídlisk z 10.–12. storočia, na ktorých sa doložilo viac ako 100 objektov s archeologickými nálezmi zo stredoveku. Výrazne najväčšiu časť z nich tvoria bližšie neurčené jamy. Iba v minimálnom počte sa objavujú obydlia, pece s predpecnými jamami, zásobné jamy. Zaujímavým fenoménom je početný výskyt keramiky vykazujúcej znaky jednej hrnčiarскеj dielne. Výskum potvrdil, že v 10.–12. storočí sa postupne mení stavebná kultúra, výrazne sa znižuje podiel zahĺbených obydlií a pravdepodobne sa budujú nadzemné domy, po ktorých sa nezachovali žiadne stopy.

КПúčovэ slová: Slovensko – zaniknuté osady – 10.–12. storočie – sídliskové objekty – keramika.

A Settlement from the 10th–12th Centuries in Nitra-Janíkovce

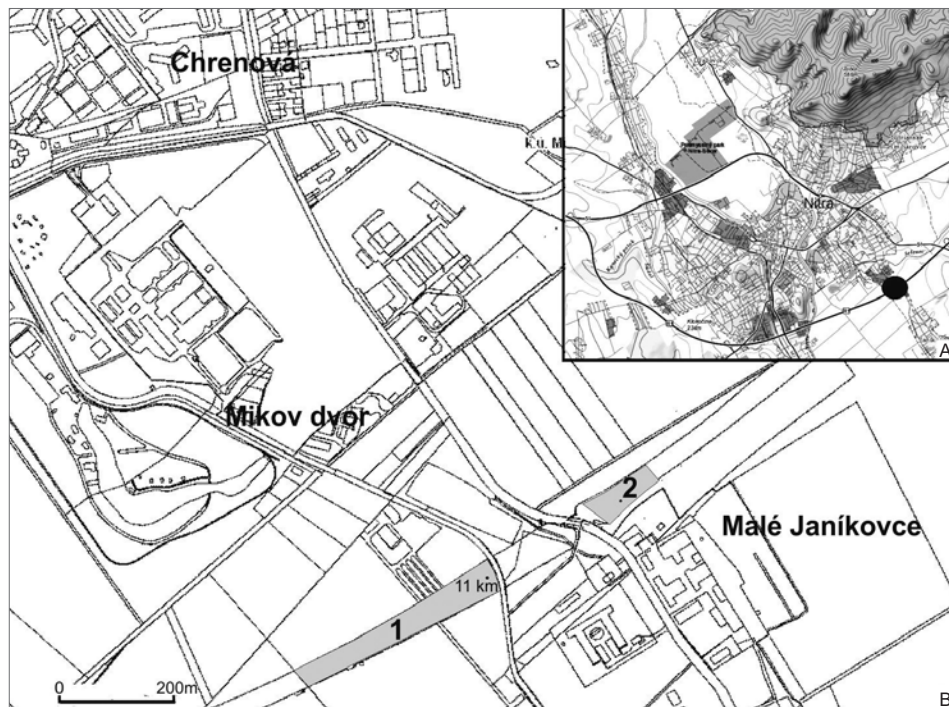
Abstract: This paper brings information about the results of rescue archaeological research in the Nitra-Janíkovce municipality that was necessitated by the construction of the R1 Nitra-West – Selenec motorway. A settlement spanning prehistory, the early Middle Ages and the Middle Ages was uncovered on the border between Malé Janíkovce and Mikov dvor in 2008–2010. Apart from a small burial ground from the 7th–8th centuries, settlements from the 6th–7th centuries and 10th–12th centuries were investigated. The article focuses on the results of research into settlements from the 10th–12th centuries where over 100 features with archaeological finds from the Middle Ages were unearthed. The majority of the features were unspecified pits. Dwellings, hearths with pits and storage pits were few. An interesting phenomenon is the abundance of pottery indicating the existence of a pottery workshop. The research confirmed that in the 10th–12th centuries building culture was gradually changing, the number of sunken features decreased and above-ground houses were constructed the traces of which, however, did not survive.

Key words: Slovakia – defunct settlements – 10th–12th centuries – settlement features – pottery.

Cieľom príspevku je informovať o prvých čiastkových výsledkoch výskumu realizovaného na stredovekých sídliskách v mestskej časti Nitra-Janíkovce, v katastrálnom území Veľké Janíkovce, na hranici polôh s miestnymi názvami Mikov dvor (Mikova ves, Mikovský dvor) a Malé Janíkovce (dvor Malé Janíkovce). Záchranný archeologický výskum bol vyvolaný výstavbou rýchlostnej cesty R1 Nitra-západ – Selenec v rokoch 2008–2010 (Ruttkay–Bednár–Bielich–Chaben 2011, 218; Ruttkay a kol. 2014; Ruttkay–Bielich–Daňová 2015).

V blízkosti skúmanej plochy, najmä severne od nej v širšom priestore Mikovho dvora, prebehli v minulosti viaceré menšie i väčšie archeologické výskumy, na ktorých sa zistili objekty, prípadne hroby zo stredoveku (Hanuliak 1989, 218–220; Chropovský–Fusek 1985; Ruttkay 2015, 54–71). V roku 1958 tu M. Hrmová odkryla tri kostrové hroby z 10.–11. storočia (Hrmová 1958). J. Pavúk tu preskúmal polozemnicu s kamennou pieckou v rohu a hlinenú kupolovú pec z 9.–10. storočia (Pavúk 1967). Na južnom okraji terasovitej vyvýšeniny nad potokom Selenec a Janíkovským potokom sa pod vedením B. Chropovského preskúmali v roku 1972 objekty s kamennými pieckami v rohu (Kováčová 1972; Chropovský 1972). Na severnej strane tejto vyvýšeniny a na území po sútok potokov sa uskutočnili rozsiahlejšie výskumy v rokoch 1977–1982 a 1984. Odkryla sa časť včasnostredovekej osady zo 6.–7. storočia (Fusek 1991) a sídliská z 9.–13. storočia. Okrem toho sa preskúmalo aj 54 kostrových hrobov z veľkomoravského pohrebiska (Chropovský–Fusek 1985).

Západná časť sledovaného územia sa nachádza v pôvodne záplavovom – nivnom území a východná časť na terasovitej vyvýšenine, pozvoľne prechádzajúcej do mierne zvlhneného chrbta, ďalej na východe spadajúceho do údolia potoka Selenec (obr. 1). Dnes sú tieto dve časti oddelené štátnou cestou Nitra-Janíkovce. Ďalším rozhraním je Janíkovský kanál, vybudovaný v prvej

Obr. 1. Nitra, časť Veľké Janíkovce, polohy Malé Janíkovce-Mikov dvor I. (1) a II. (2). Lokalizácia miesta výskumu v juho-východnej časti mesta Nitra. Autor M. Bielich.

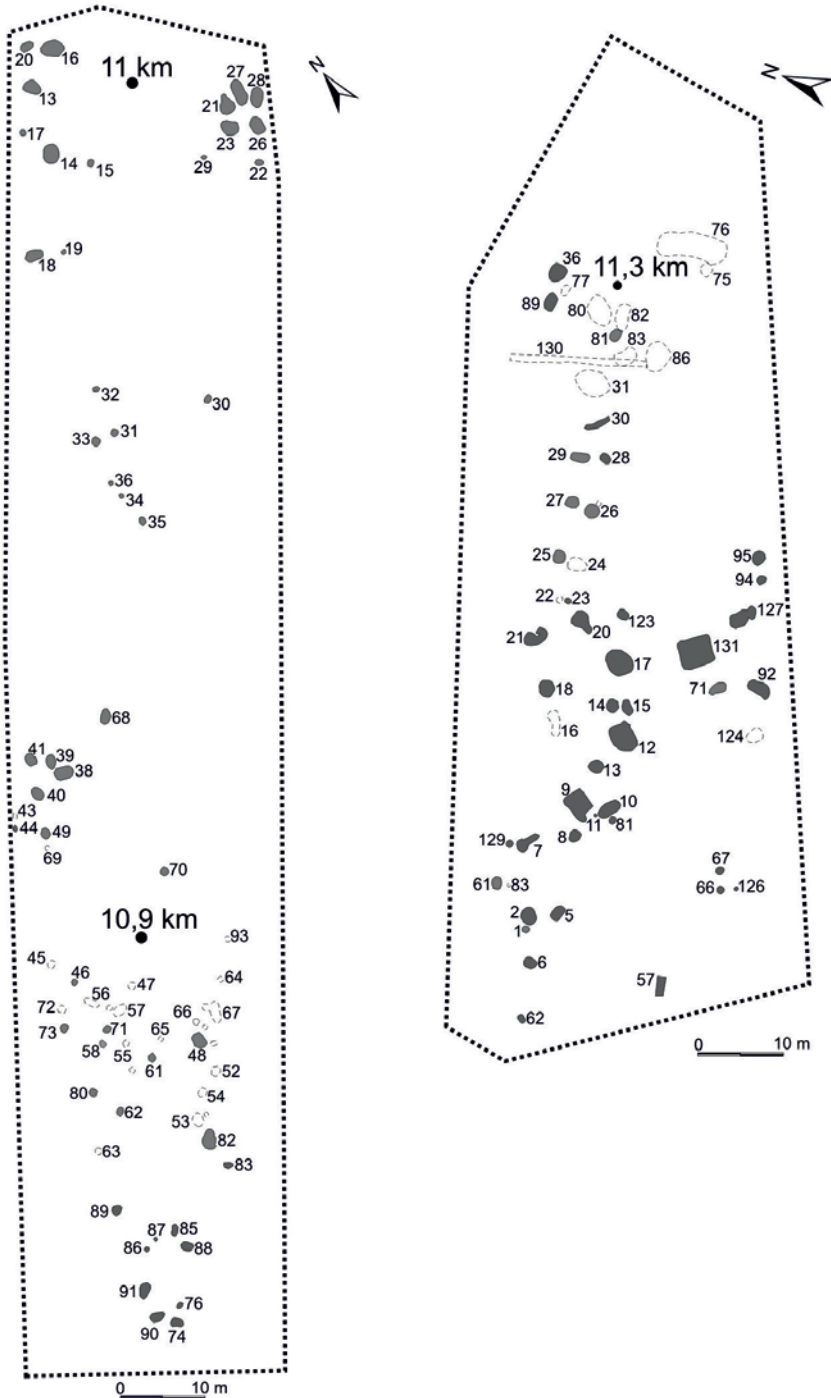
Abb. 1. Nitra, Stadtteil Veľké Janíkovce, Lagen Malé Janíkovce-Mikov dvor I. (1) und II. (2). Lokalisierung der Grabungsstelle im südöstlichen Teil der Stadt Nitra. Autor M. Bielich.

polovici 20. storočia. Je veľmi pravdepodobné, že niekde v týchto miestach sa nachádzal dočasný alebo trvalý vodný tok odvádzajúci vodu južným smerom do ramena Nitry-Cítenky. Je to pravdepodobné aj napriek tomu, že na starých vojenských mapách (1. a 2. vojenské mapovanie) potok nie je vyznačený. Archeologické objekty sa zachytili v území na západ od Janíkovského kanála (pracovné označenie polohy Malé Janíkovce-Mikov dvor I.) a východne na vyvýšenine, približne 40 m východne od cesty Nitra – Vinodol (pracovné označenie polohy Malé Janíkovce-Mikov dvor II.; obr. 2).

Medzi oboma miestami s výskytom archeologických objektov je priestor v dĺžke približne 200–250 m, kde sa žiaden objekt nezachytil. Žiaľ, dnes nie je možné zodpovedať otázku, či sa tu v minulosti objekty skutočne nenachádzali, alebo či je príčinou tohto stavu novodobá úprava terénu. V tesnej blízkosti tu napríklad v 50. rokoch vybudovali veľkú protipožiarnu nádrž. Priestor okolo štátnej cesty zasa javil známky porušenia práve jej výstavbou.

Malé Janíkovce-Mikov dvor I.

V prvej etape výskumu uskutočnil J. Tirpák geofyzikálne meranie, spojené s povrchovým zberom s využitím detektoru kovov. Samotná geofyzika objekty nepotvrdila, ale prieskum ornice priniesol viaceré nálezy najmä z doby rímskej, ale i mince (uhorský kráľ Koloman) z 11.–12. storočia a zo 17.–18. storočia (určil J. Hunka). To naznačovalo, že objekty sú už pravdepodobne zničené orbou. Navyše celý terén bol aj v čase výskumu výrazne podmáčaný (v stredoveku to tak nemuselo byť). Nakoniec sa po viacnásobnom začistení plochy v suchšej perióde podarilo preskúmať 93 objektov, z ktorých sa väčšina koncentruje v úseku dlhom takmer 180 m. Absolútna väčšina z nich patrí do stredoveku, avšak 31 objektov je bez nálezov.

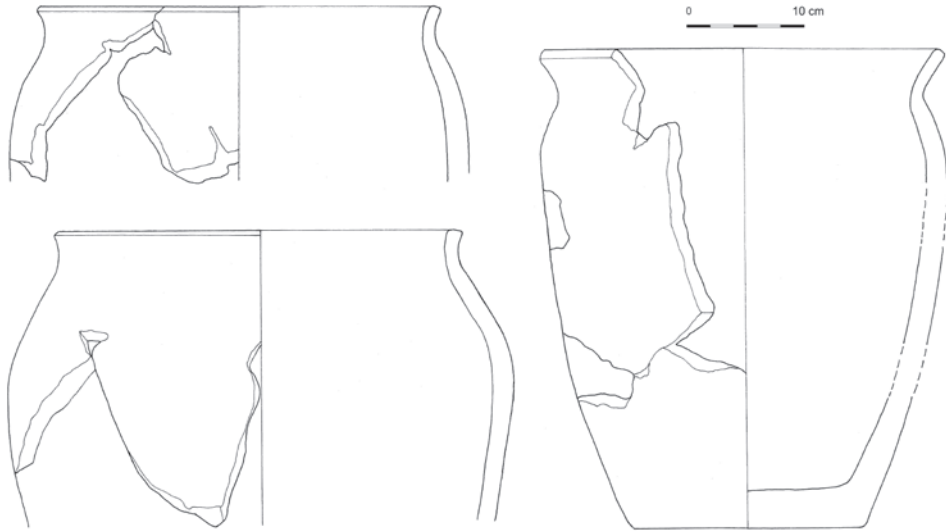
Obr. 2. Nitra, poloha Malé Janíkovce-Mikov dvor I. (vľavo) a II. (vpravo) s vyznačenými stredovekými objektmi (sivá výplň) a s objektmi bez nálezov. Autor M. Bielich.
 Abb. 2. Nitra, Lage Malé Janíkovce-Mikov dvor I. (links) und II. (rechts) mit eingezeichneten mittelalterlichen Objekten (grau) und den fundlosen Objekten. Autor M. Bielich.

Objekty sú rozptýlené na pomerne rozsiahlej ploche v dĺžke 260 m, pričom ich najväčšia koncentrácia je na východe na pravom brehu Janíkovského kanála. Najstaršie stredoveké osídlenie reprezentuje malá skupina troch objektov, v ktorých sa vyskytla keramika pražského typu zo 6.–7. storočia (obr. 3). Podobná keramika sa objavovala aj v zásype viacerých mladších objektov, takže je pravdepodobné, že včasnoslavanských objektov tu bolo pôvodne viac a neskoršími aktivitami boli zničené.

Väčšina preskúmaných objektov – 57 – patrí rámcovo do 10.–12. storočia. Najväčšiu časť tvoria rôzne jamy bližšie neznámeho účelu. Niektoré neboli v teréne pozorovateľné ani po viacnásobnom začistení plochy, neregistrovali sa a boli zistené iba vďaka kontrolným rezom naprieč plochou. Objekty jednoznačne interpretovateľné ako obydlia-domy či hospodárske objekty konkrétnej funkcie sa nezistili. Je preto pravdepodobné, že tu stáli nadzemné obydlia. Neboli tu objavené žiadne zvyšky pecí a len v jednom objekte sa zachytila výrazná prepálená vrstva – asi jediný pozostatok ohniska (obj. 40). Niektoré jamy sa našli už len ako torzá, a preto nedokážeme určiť ich funkciu. Na polohe Mikov dvor I. vidíme štyri výrazné zoskupenia objektov (obr. 2), medzi ktorými sú voľné priestory. Je možné, že práve tam pôvodne stáli nadzemné stavebné objekty. Ďalších, viac ako 31 objektov je bez nálezov, takže ich nevieme priradiť ku konkrétnemu časovému úseku. Z plánu je tiež vidieť, že osídlenie pokračuje severozápadným i juhovýchodným smerom od rýchlostnej cesty.

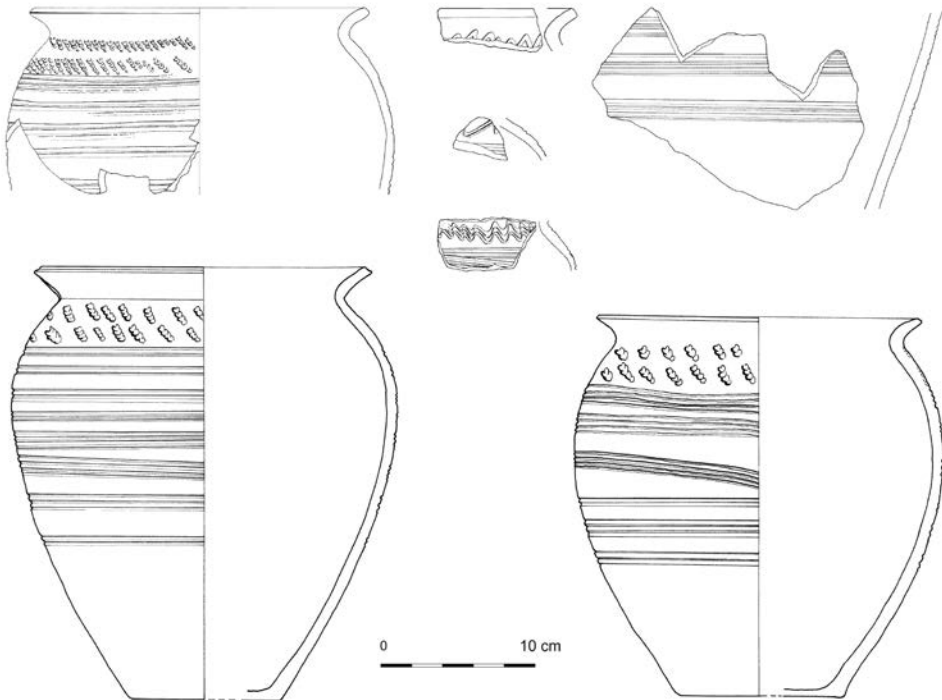
V zásypoch mnohých objektov sa nachádzali pomerne veľké súbory keramických fragmentov, niekedy i rekonštruovateľných nádob. Spomedzi väčšiny objektov je osobitná malá skupina, v ktorej sa našla keramika nadväzujúca na veľkomoravské tradície. Ide o hrnce s vajcovitým profilom s vydutím v hornej tretine výšky a esovite vyhnutým jednoduchým ústím (obr. 4). Charakteristickou črtou je výzdoba viacnásobným hrebeňovitým nástrojom. Tektonika nádob, použitý materiál, ako aj výzdoba majú jednoznačne niektoré styčné prvky s keramikou štandardne datovanou do 9.–10. storočia (Ruttkay 2002, 273), ale aj s keramikou zaradenou do poslednej tretiny 10. storočia v Mužle-Čenkove, Orechovom sade (Hanuliak 2014, obr. 6). Aj tieto nálezy opätovne zdôrazňujú nevyhnutnosť novej komplexnej analýzy keramickej produkcie 9.–11. storočia z Nitrianska, ktorá by umožnila objektívnejšie chronologické určenie archeologických objektov. Všeobecne používané členenie 9.–10. storočia, prípadne 9.–11. storočia už pre tvorbu spoľahlivých analýz nie je dostatočné. V každom prípade tu ide o staršiu fázu stredovekého osídlenia skúmanej polohy, predbežne datovanú do 10. storočia s možným presahom do 9., resp. 11. storočia.

Pre mladšiu fázu stredovekého osídlenia je už charakteristická kvalitnejšia keramika, avšak stále takmer výlučne hrncovité nádoby (obr. 5–6), výnimočne misy. Priemer ústia sa pohybuje najmä v rozmedzí od 11 do 28 cm a rekonštruovateľná výška od 16 do 34 cm. Výzdoba najčastejšie pokrýva celé telo nádoby a pomerne často je zdobená i vnútorná strana ústia (vlnovky), prípadne aj samotný okraj (záseky či vpichy). Absolútna väčšina výzdoby je robená jednoduchým nástrojom. Osobitá výzdoba presekávania na vnútornej strane ústia (obr. 5:4) má paralely na sídlisku v Nitre-Šindolke (Fusek 2008, obr. 9). Iba výnimočne sa použil viaczubý nástroj, dozaista ako reminiscencia starších vzorov (obr. 5:1). Na hrdle, prípadne tesne pod ním, sa vyskytujú jednoduché vlnovky alebo rôzne typy vrypov a zásekov. Na dnách hrncovitých nádob sa nachádzajú plastické značky v tvare svastiky (obr. 6:12), schematicky zobrazeného koňa (obr. 5:5) alebo jednoduchších tvarov. V objekte 40 sa našlo aj najväčšie množstvo fragmentov keramiky. Okrem hrncovitých nádob tu boli objavené aj dva zlomky zásobníč so zosilneným okrajom (obr. 6: 8, 9). Táto skupina keramickej produkcie ešte ako celok nenapĺňa charakteristické znaky prevažujúcej produkcie druhej polovice 12. a prvej polovice 13. storočia – obr. 6 (Hanuliak–Kuzma 2012, obr. 4–5; Ruttkay 1996), zreteľný je však trend smerujúci k tomuto výraznému horizontu. Výrazná je podobnosť s výrobkami keramických dielní – hrnčiarskych pecí v Nitre-Lupke (Chropovský 1959; 1962, obr. 23) a z hľadiska druhu výzdoby aj s nádobami uloženými v hrobch na pohrebisku Nitra-Lupka (Chropovský 1962, obr. 23). Veľká časť keramiky korešponduje s lokalitou Mikov Dvor II., takže je pravdepodobné, že ide o súveké osídlenie. Predbežne je možné datovať mladšiu fázu stredovekého osídlenia od záveru 10. storočia do prvej polovice 12. storočia. Takéto datovanie nepriamo podporuje aj nález denára kráľa Kolomana I. (1070–1116).

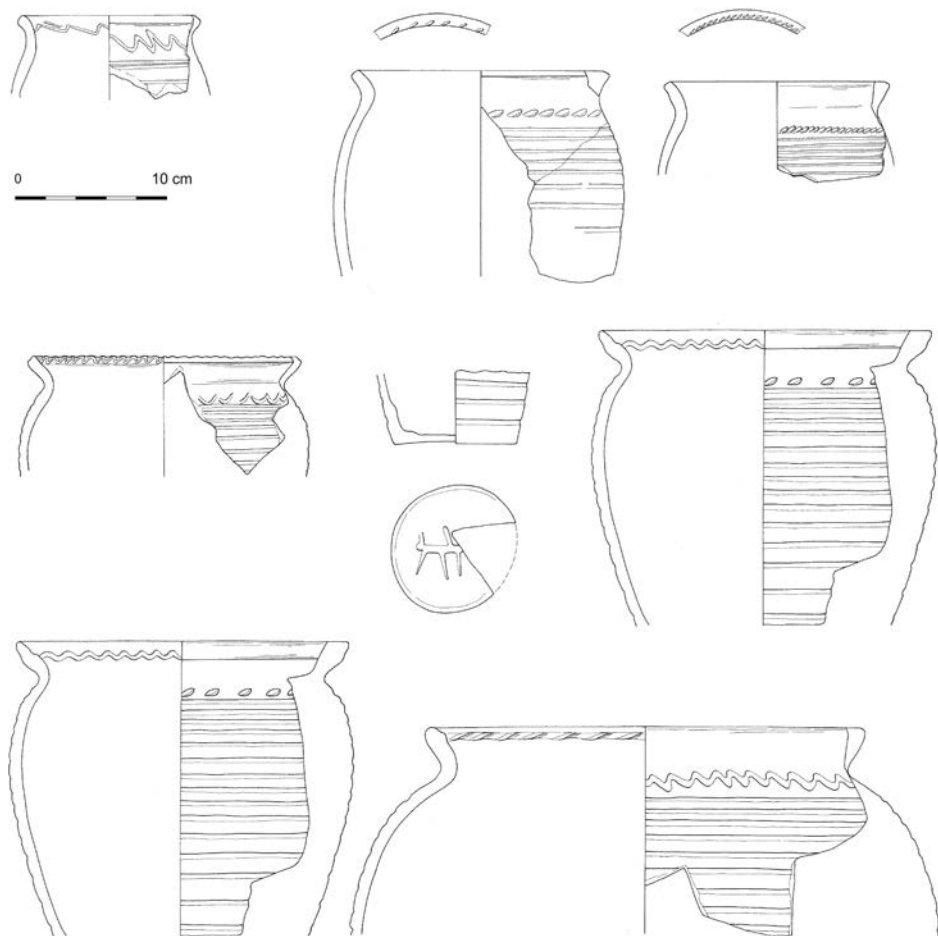
Obr. 3. Nitra, časť Veľké Janíkovce, poloha Malé Janíkovce-Mikov dvor I. Výber keramiky pražského typu z obj. 78 – najstaršia vývojová etapa sídliska. Kresba Ž. Nagyová, E. Bakytová, B. Arvaiová.

Abb. 3. Nitra, Stadtteil Veľké Janíkovce, Lage Malé Janíkovce-Mikov dvor I. Auswahl an Keramik vom Prager Typ aus Obj. 78 – älteste Entwicklungsetappe der Siedlung. Zeichnung Ž. Nagyová, E. Bakytová, B. Arvaiová.

Obr. 4. Nitra, časť Veľké Janíkovce, poloha Malé Janíkovce-Mikov dvor I. Výber keramiky z objektu 92 – staršia vývojová etapa sídliska. Kresba Ž. Nagyová, E. Bakytová, B. Arvaiová.

Abb. 4. Nitra, Stadtteil Veľké Janíkovce, Lage Malé Janíkovce-Mikov dvor I. Auswahl an Keramik aus Objekt 92 – ältere Entwicklungsetappe der Siedlung. Zeichnung Ž. Nagyová, E. Bakytová, B. Arvaiová.

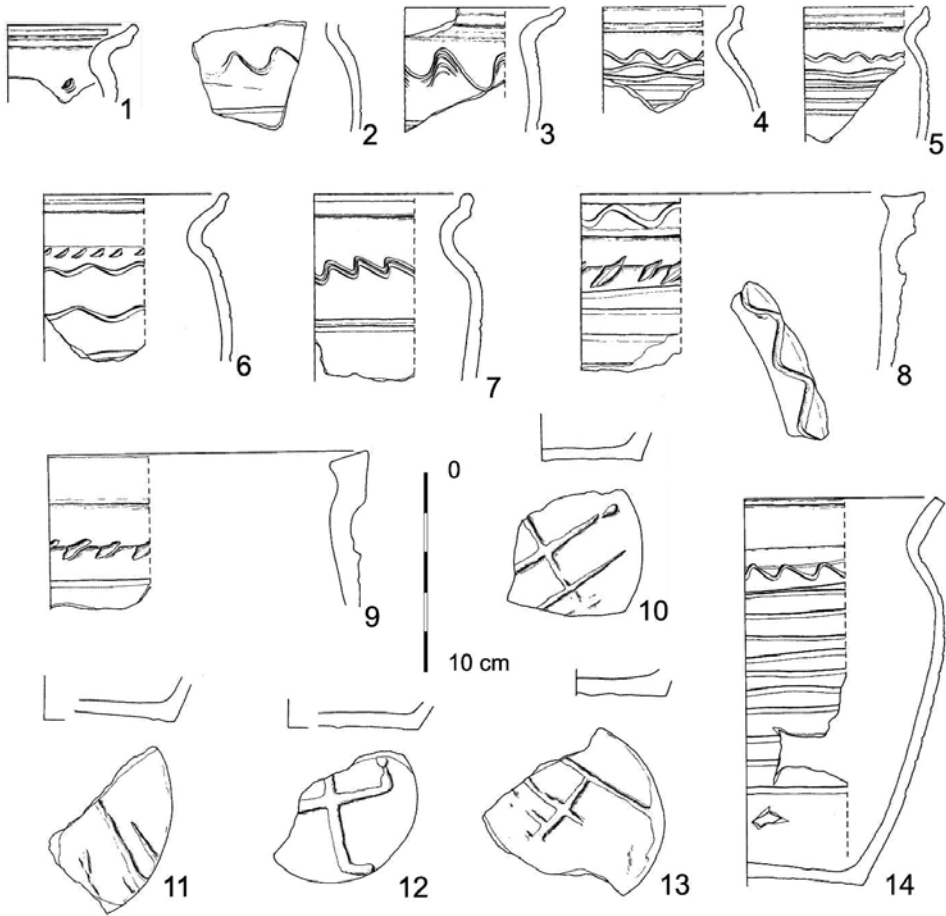
Obr. 5. Nitra, časť Veľké Janíkovce, poloha Malé Janíkovce-Mikov dvor I. Výber keramiky z objektu 21 – mladšia vývojová etapa sídliska. Kresba Ž. Nagyová, E. Bakytová, B. Arvaiová.

Abb. 5. Nitra, Stadtteil Veľké Janíkovce, Lage Malé Janíkovce-Mikov dvor I. Auswahl an Keramik aus Objekt 21 – jüngere Entwicklungsetappe der Siedlung. Zeichnung Ž. Nagyová, E. Bakytová, B. Arvaiová.

Medzi objektmi bol výnimočný obj. 91, v ktorého zászype sa našli napríklad železné obruče z dreveného vedra, nožíky, kľúč, fragmenty kosákov či ovčiarskych nožníc, kovania, háčiky, klince, prevrtané a opracované zvieracie kosti, hlinené prasleny – jednoducho povedané predmety bežnej potreby (obr. 7). Fragment strmeňa je zjavne druhotne roztepaný a je doňho vyrazený otvor. To by mohlo naznačovať, že ide o súbor zlomkov želez určených na ďalšie spracovanie, resp. prekovanie.

V ďalších objektoch sa najčastejšie objavujú fragmenty železných predmetov, najmä klinco, hlinené prasleny, štiepané kamene (kresacie kamene?), opracované zvieracie kosti a výnimočne koráliky. Objavili sa i tri kostené predmety, takzvané korčule (obr. 7). Každá z nich bola v inom štádiu opracovania, čo môže znamenať, že práve v mieste nálezu alebo jeho okolí mohla fungovať „domáca dielňa“ na ich výrobu.

Výskumy tu doložili zaniknutú stredovekú osadu z 10.–12. storočia, ktorá iba potvrdzuje nesmierny význam Nitry a jej okolia vo včasnom a vrcholnom stredoveku. Osada patrila k hustej sieti sídlisk zabezpečujúcich poľnohospodársku produkciu pre Nitru.

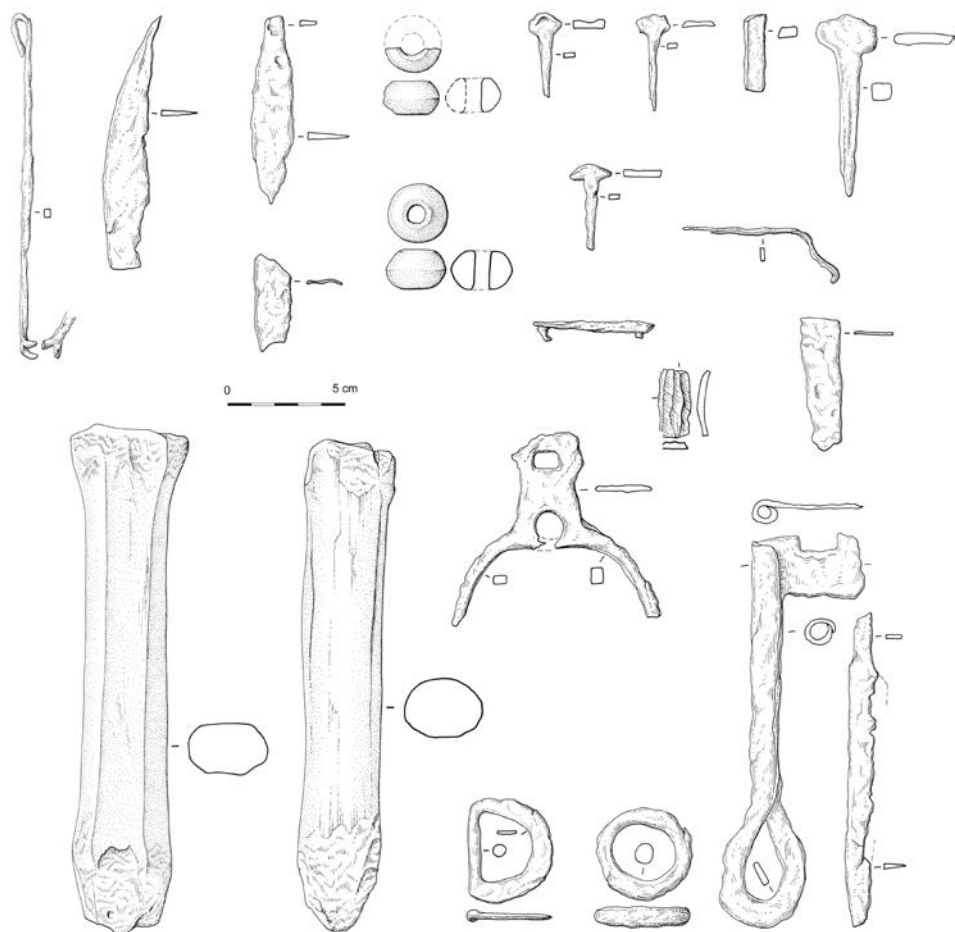

Obr. 6. Nitra, časť Veľké Janíkovce, poloha Malé Janíkovce-Mikov dvor I. Výber keramiky z objektu 40 – mladšia vývojová etapa sídliska. Kresba Ž. Nagyová, E. Bakytová, B. Arvaiová.

Abb. 6. Nitra, Stadtteil Veľké Janíkovce, Lage Malé Janíkovce-Mikov dvor I. Auswahl an Keramik aus Objekt 40 – jüngere Entwicklungsetappe der Siedlung. Zeichnung Ž. Nagyová, E. Bakytová, B. Arvaiová.

Malé Janíkovce-Mikov dvor II.

Skúmaná poloha Malé Janíkovce-Mikov dvor II. bola v minulosti intenzívne využívaná na poľnohospodárske účely. Okrem pravekého a novovekého osídlenia tvoria významnú časť nálezov objekty a hroby reprezentujúce včasný a vrcholný stredovek. Menšie pohrebisko – osem kostrových hrobov – sa preskúmalo vo východnej časti skúmanej plochy. Okrem južného okraja sa zachytili všetky hranice tejto malej nekropoly. Pochovaní jedinci boli v hrobových jamách orientovaných dlhšou osou v smere západ–východ uložení vo vystretej polohe hlavou na západe. V piatich hroboch sú pochovaní dospelí a v troch deti. Hrobovú výbavu tvorili hrncovité nádoby zdobené s rytou viacnásobnou líniou, resp. vlnovkou (obr. 8), výnimočne sa objavili zvieracie kosti a drobné kovové predmety (liate jazykovité opaskové kovanie s rastlinnými motívmi a plechové opaskové kovania). Pôvodné predpoklady v tom zmysle, že garnitúra bola použitá ako akási starožitnosť, resp. druhotne, sa nakoniec nepotvrdili. Rádiouhlíkové datovanie vyhotovené z antropologického materiálu v laboratóriu v Poznani potvrdilo datovanie 1305 ± 35 , 95,4 % probabillity, 656 (95,4 %) 770 cal AD, teda jednoznačne do doby rozkvetu avarského kaganátu.

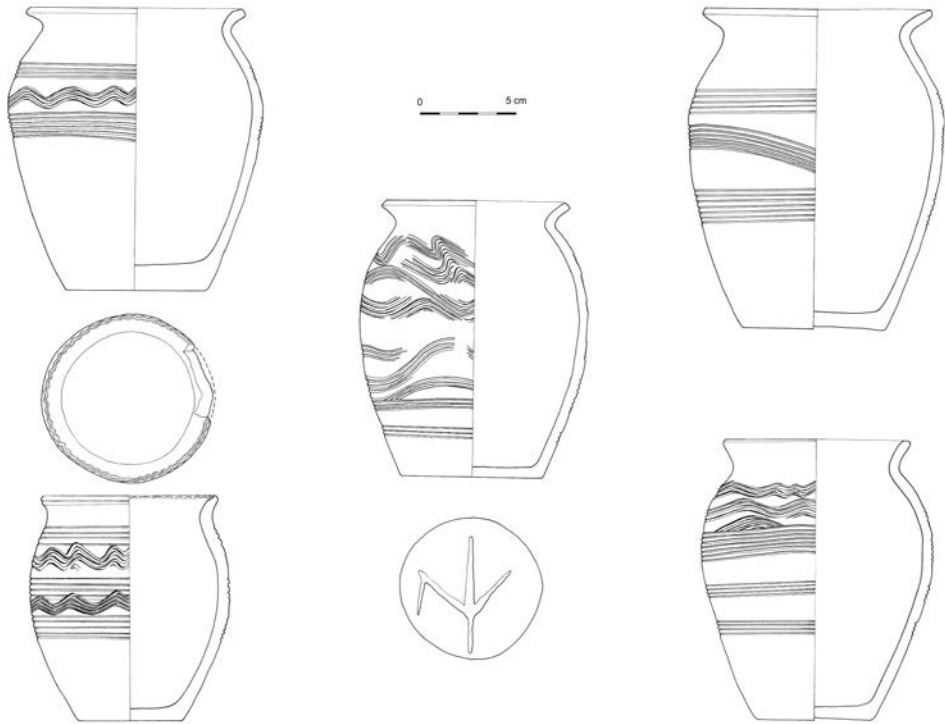

Obr. 7. Nitra, časť Veľké Janíkovce, poloha Malé Janíkovce-Mikov dvor I. Výber nálezov z objektu 91 – mladšia vývojová etapa sídliska. Kresba Ž. Nagyová, E. Bakytová, B. Arvaiová.

Abb. 7. Nitra, Stadtteil Veľké Janíkovce, Lage Malé Janíkovce-Mikov dvor I. Auswahl an Funden aus Objekt 91 – jüngere Entwicklungsetappe der Siedlung. Zeichnung Ž. Nagyová, E. Bakytová, B. Arvaiová.

Preskúmalo sa 53 stredovekých sídliskových objektov, ktoré môžeme podľa funkcie rozdeliť na obydlia (obj. 9, 131), výrobné objekty (obj. 7, 127), zásobnú jamu (obj. 2), kolovú jamu (obj. 19), žľaby (obj. 101, 104) a iné. Ďalších 63 objektov je bez nálezov. V niektorých prípadoch išlo len o spodné časti (napr. obj. 5, 15, 18, 21, 25, 27) dosahujúce hĺbku maximálne do 30 cm od úrovne zachytenia, no vo väčšine išlo o hlbšie objekty (obj. 7, 9, 13, 14, 16, 17, 20, 22, 23, 24, 26, 28, 40, 131). Samotné sídliskové objekty boli rozptýlené v úseku rýchlostnej cesty v dĺžke takmer 100 m (obr. 2). Na celkovom pláne možno sledovať pomerne veľkú hustotu objektov a medzi nimi prázdne priestory, ktoré sú spôsobené poľnohospodárskou činnosťou. V centrálnej kumulácii sa nachádzajú plošne najväčšie objekty – obe zemnice i samostatne stojace pece, či rozsiahlejšie jamy s plochým dnom. Výrazným znakom lokality je oveľa menšia typologická variabilita objektov v porovnaní s podobnými súvekými sídliskami.

Geofyzikálna prospekcia flux-gate magnetometrom dokazuje, že husté kumulácie objektov sú aj severne od skúmaného priestoru. Mnohé z nich sú zjavne eneolitické (pôdorysy domov) a bez výskumu nie je možné rozhodnúť, ktoré objekty sú stredoveké. Územie južne od stavby nebolo možné v dôsledku blízkosti stĺpu vysokého napätia a železného plotu premerať.

Obr. 8. Nitra, časť Veľké Janíkovce, poloha Malé Janíkovce-Mikov dvor II. Výber keramiky z hrobov zo 7.–8. storočia. Kresba E. Bakytová.
 Abb. 8. Nitra, Stadtteil Veľké Janíkovce, Lage Malé Janíkovce-Mikov dvor II. Auswahl an Gräberkeramik (7.–8. Jhdt.). Zeichnung E. Bakytová.

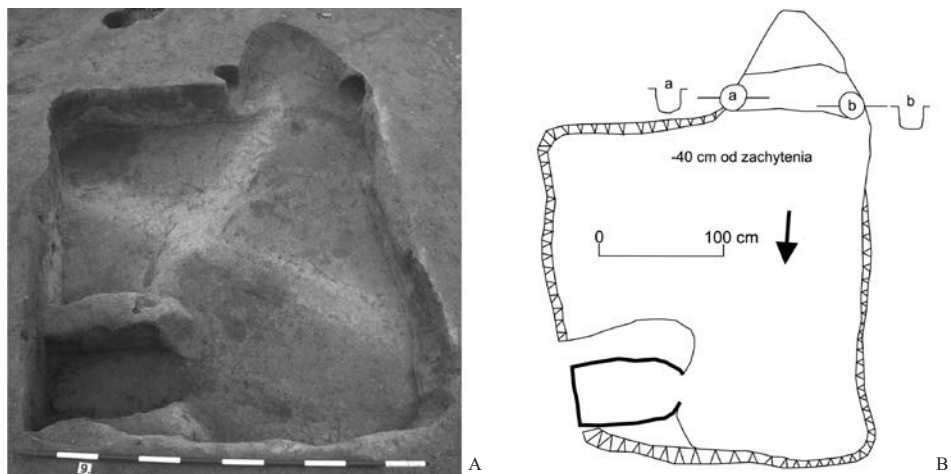
Obydlia

Preskúmali sa dva objekty obytnej funkcie (obj. 9 a 131). Objekt 9 takmer štvorcového pôdorysu (240 × 250 cm) je zahĺbený 60 cm od úrovne zachytenia. Na juhozápadnom rohu sa nachádzal jazykovitý vstup so schodom do priestoru obytnej plochy. Po jeho krajoch (alebo na jeho stranách) sa nachádzala vždy jedna kolová jama. V interiéri severovýchodného rohu stavby bola do podlažia vyhlbená hlinená pec (obr. 10). Zachovanie objektu umožnilo vytvoriť aj hypotetickú rekonštrukciu tohto domu (obr. 11). Objekt 131 sa nachádzal východne od objektu 9. Jeho pôdorys, pôvodne pravdepodobne takmer štvorcový (280 × 300 cm), bol porušený výkopom zisťo-

Obr. 9. Nitra, časť Veľké Janíkovce, poloha Malé Janíkovce-Mikov dvor II. Objekt 7 – samostatne stojaca pec s predpecnou jamou. Foto M. Bielich.
 Abb. 9. Nitra, Stadtteil Veľké Janíkovce, Lage Malé Janíkovce-Mikov dvor II. Objekt 7 – einzeln stehender Ofen mit Vorherdgrube. Foto M. Bielich.

vacích rezov pred výskumom. V severovýchodnom rohu sa nachádzala hlinená kupolovitá pec. Vstup do pece bol v juhozápadnej časti. Vstup do objektu sa nepodarilo identifikovať. Možno sa len domnievať, že sa nachádzal v južnej časti objektu. Označenie ako obydlie nemusí byť jednoznačné, keďže môže ísť aj o hospodársky objekt.

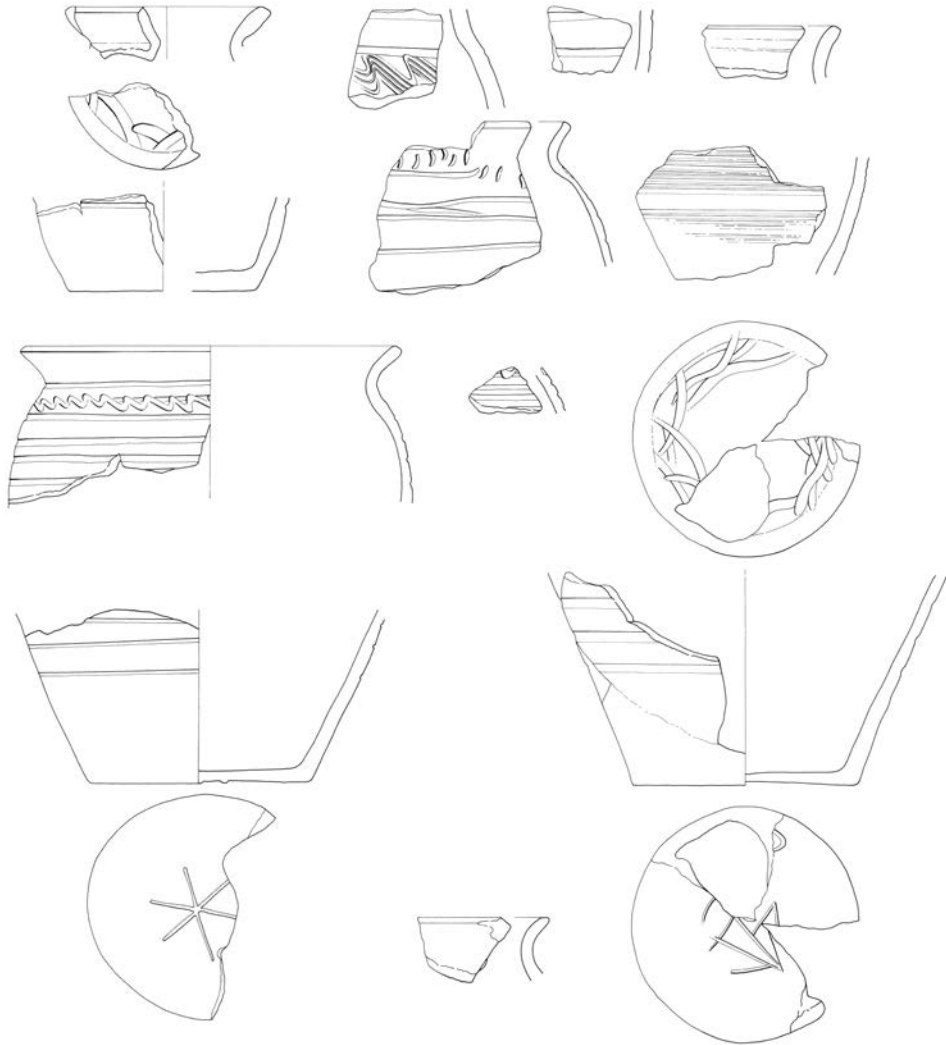
Obr. 10. Nitra, časť Veľké Janíkovce, poloha Malé Janíkovce-Mikov dvor II. Objekt 9. Foto M. Bielich.
Abb. 10. Nitra, Stadtteil Veľké Janíkovce, Lage Malé Janíkovce-Mikov dvor II. Objekt 9. Foto M. Bielich.

Obr. 11. Nitra, časť Veľké Janíkovce, poloha Malé Janíkovce-Mikov dvor II. 3D rekonštrukcia objektu 9. Autori A. Arpáš, M. Ruttkay.
Abb. 11. Nitra, Stadtteil Veľké Janíkovce, Lage Malé Janíkovce-Mikov dvor II. 3D Rekonstruktion von Objekt 9. Autoren A. Arpáš, M. Ruttkay.

Pece

Dve samostatne stojace hlinené kupolové pece (obj. 7 a 127) mali rozdielnu konštrukciu, patria však k štandardným sídliskovým objektom svojej doby (Ruttkay 1990). Pravdepodobne slúžili na spracovávanie potravín – pečenie chleba, sušenie obilovín a pod. Obe sa nachádzali v blízkosti obytných domov, vzdialené približne 6–7 metrov od stien obydlí. Veľmi zaujímavý je objekt 7 – samostatne stojaca hlinená chlebová pec s predpecnou jamou (dĺžka predpecnej jamy je 210 cm, šírka roštu 130 cm). Na rozhraní pece a predpecnej jamy sa našla v zásype zvieracia lebka (obr. 9, 12). Vo vnútri pece boli deponované žarnovy, behún a ležiak kamenného mlynčeka. Zatiaľ nie je možné presnejšie rozhodnúť, či išlo o kultový prejav vtedajších obyvateľov (naklonenie si sil úrodnosti), alebo si žarnovy do pece iba odložili. Spolu so žarnovmi sa tam našli aj zlomky nádoby.

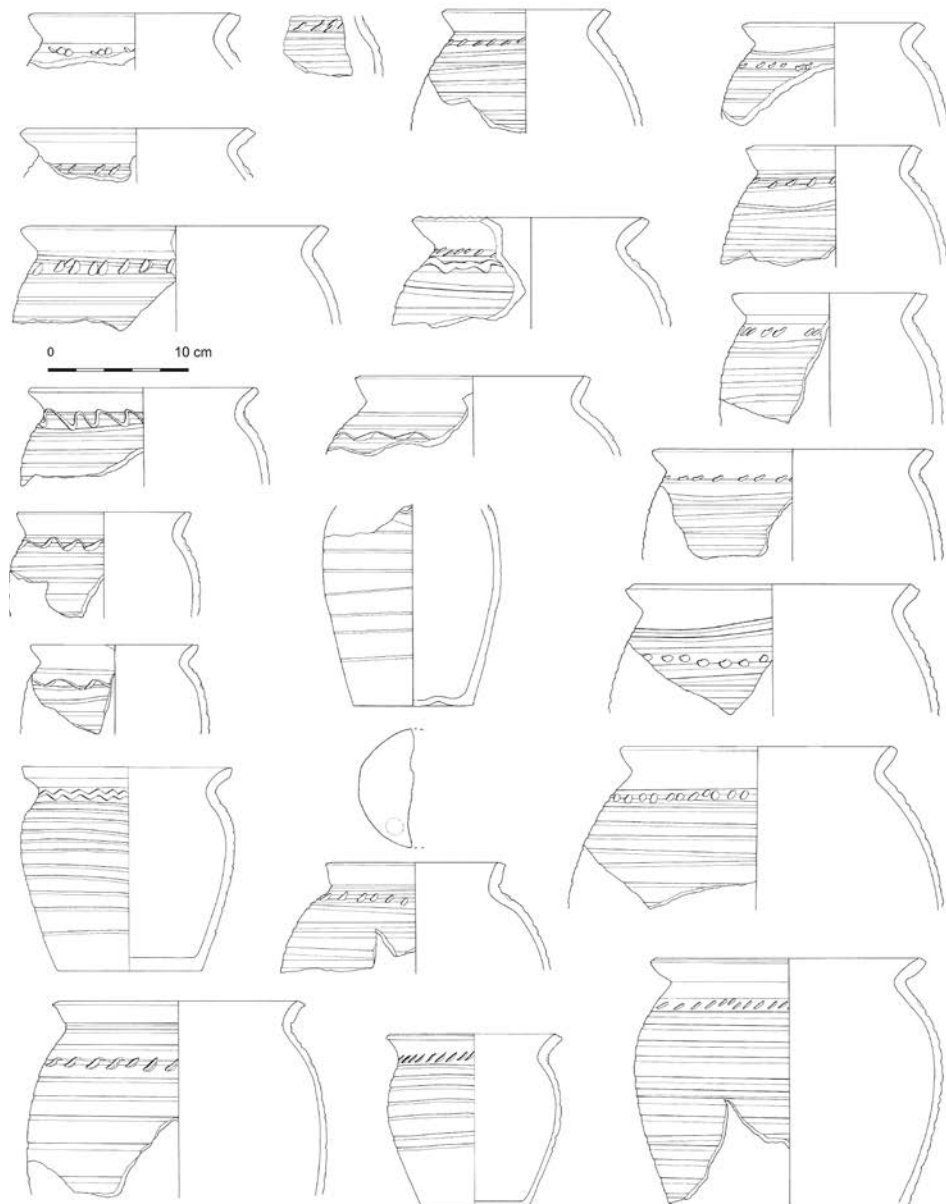

Obr. 12. Nitra, časť Veľké Janíkovce, poloha Malé Janíkovce-Mikov dvor II. Výber keramiky z objektu 7 (8–11) a 9 (1–7). Kresba Ž. Nagyová, E. Bakytová, B. Arvaiová.

Abb. 12. Nitra, Stadtteil Veľké Janíkovce, Lage Malé Janíkovce-Mikov dvor II. Auswahl an Keramik aus Objekt 7 (8–11) und 9 (1–7). Zeichnung Ž. Nagyová, E. Bakytová, B. Arvaiová.

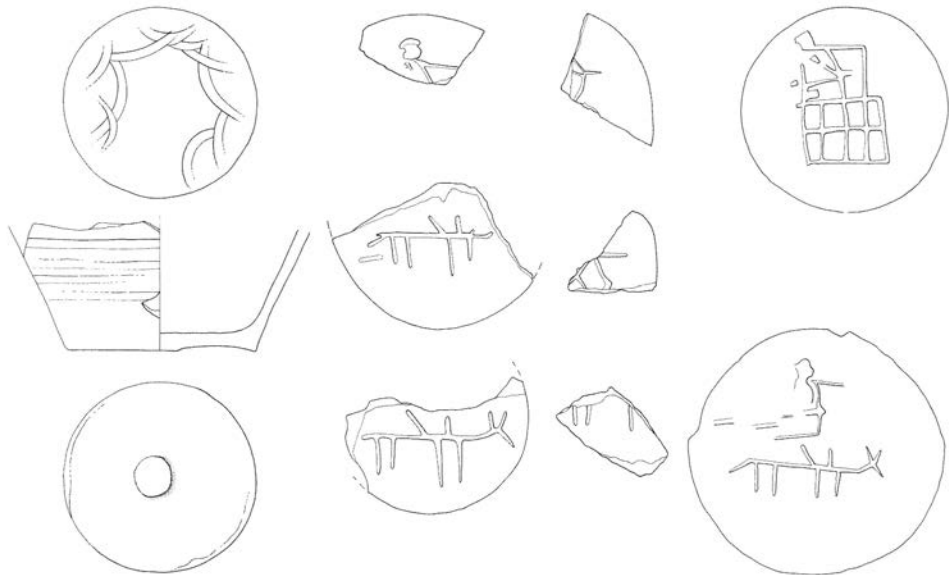
Jamy hospodárskej funkcie

Na lokalite sa spomedzi funkčne bližšie neidentifikovateľných objektov vyčleňujú v pôdoryse obdĺžnikové/vaničkové objekty, spravidla s popolovitým zásypom. Na niektorých lokalitách sa nazývajú ako pražiacie jamy (Ruttkay 2002). K najvýraznejším reprezentantom patrí objekt 5, predbežne datovaný od konca 10. až do druhej polovice 11. storočia (obr. 13, 14).

Obr. 13. Nitra, časť Veľké Janíkovce, poloha Malé Janíkovce-Mikov dvor II. Výber keramiky z objektu 5. Kresba Ž. Nagyová, E. Bakytová, B. Arvaiová.

Abb. 13. Nitra, Stadtteil Veľké Janíkovce, Lage Malé Janíkovce-Mikov dvor II. Auswahl an Keramik aus Objekt 5. Zeichnung Ž. Nagyová, E. Bakytová, B. Arvaiová.

Obr. 14. Nitra, časť Veľké Janíkovce, poloha Malé Janíkovce-Mikov dvor II. Výber keramiky s plastickými značkami na dne z objektu 5. Kresba Ž. Nagyová, E. Bakytová, B. Arvaiová.

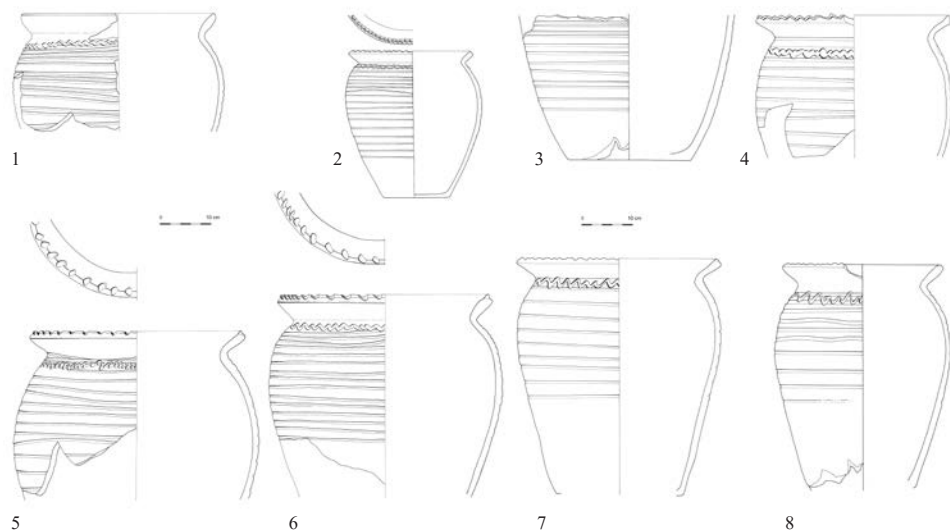
Abb. 14. Nitra, Stadtteil Veľké Janíkovce, Lage Malé Janíkovce-Mikov dvor II. Auswahl an Keramik mit plastischen Bodenmarken aus Objekt 5. Zeichnung Ž. Nagyová, E. Bakytová, B. Arvaiová.

Pozoruhodný je mimoriadne veľkým počtom keramických nálezov jednotného charakteru. Je treba si uvedomiť, že horná časť objektu (celej lokality) bola v minulosti výrazne narušená dlhoročnou intenzívnou orbou. Význam objektu je aj v tom, že keramickým inventárom je podobný s niektorými nálezmi na sídlisku Nitra-Šindolka a neďalekej lokalite Nitra-Selenc. Unikátom je nájdenie celej série identických značiek (plastických odtlačkov) na dňach nádob. Je na nich vyobrazený schematizovaný jazdec na koni, pravdepodobne s reflexným (?) lukom. Vzhľadom k jednotnému typu keramiky, a dokonca k identickým značkám na dne je potrebné predpokladať, že ide o výrobok jedného hrnčiara, ktorými boli okolité osady zásobované (obdobné značky sú aj na polohe Mikov dvor I. a na polohe Selenc). Objekt by mohol súvisieť s hrnčiarskou výrobou priamo v osade. Veľký počet zlomkov keramických nádob bol objavený aj v objektoch podobného charakteru 94 a 95, ktoré sa nachádzajú vo východnej časti skúmanej plochy (obr. 15).

Keramika

V keramickom inventári prevažuje hrniec s rytou výzdobou (vlnovky, obežné línie, vpichy, záseky, presekávané okraje a pod.), často s plastickými značkami na dňach. Tektonika nádob je plynulá a výnimočne sa objavuje zložitejšie profilované ústie. Vo viacerých objektoch sa zistila i grafitová keramika. Tvarovo sa najčastejšie stretávame s nižšími hrncami (obr. 13:1, 4) a výrazne menej s hrncami súdkovitého tvaru (obr. 13:20). Zriedkavo sa objavujú aj vyššie hrnce (obr. 13:18). Najčastejšou výzdobou sú ryté obežné línie nanesené jednohrotým nástrojom, ktoré sa nachádzajú po celom tele nádoby (obr. 12–14). Ojedinelé sú črepy zdobené obežnicami vytvorenými jednoduchým radielkom. Celkovo má keramika iba menší počet styčných bodov s nálezmi z objektov z Nitry-Kupeckej ulice, ktoré sa nachádzali vo vrstvách a objektoch pod pohrebiskom zo záveru 10. a z 11. storočia (Ruttikayová–Ruttikay 1997), prípadne v podobnej situácii v Nitre-Školskej ulici.

Veľká časť nájdennej keramiky vykazuje podobné črty ako nálezy z Nitry-Lupky (Chropovský 1962). Nálezy podobného charakteru sa našli aj v mnohých objektoch na rozsiahlom sídlisku Nitra-Šindolka z 11.–12. storočia (Fusek 2008, 36–38, obr. 8:2, 3; 9; Fusek–Spišiak 2005, 303, 304).

Obr. 15. Nitra, časť Veľké Janíkovce, poloha Malé Janíkovce-Mikov dvor II. Výber keramiky z objektu 95 (1, 2, 5, 6) a 94 (3, 4, 7, 8). Kresba Ž. Nagyvová, E. Bakytová, B. Arvaiová.

Abb. 15. Nitra, Stadtteil Veľké Janíkovce, Lage Malé Janíkovce-Mikov dvor II. Auswahl an Keramik aus Objekt 95 (1, 2, 5, 6) und 94 (3, 4, 7, 8). Zeichnung Ž. Nagyvová, E. Bakytová, B. Arvaiová.

Veľmi podobná je napríklad častá výzdoba ústia, prípadne okraja, hustým presekávaním (Fúsek 2008, obr. 9). Príbuzná výzdoba ústia, resp. okraja, je známa aj zo vzdialenejších oblastí, napríklad z Mladej Boleslavi, kde sú nálezy datované mincou Bořivoja II. do záveru 11. storočia (Boháčová 2006, 695–723, obr. 11). Keramický materiál z Nitry, polohy Malé Janíkovce-Mikov dvor II. môžeme na základe typológie okrajov a výzdoby porovnať s viacerými nálezovými súborami z neďalekých lokalít, ako sú napríklad Nitra-Tržnica (Bednár–Fottová 2003, 307, 309, obr. 6–8, Nitra-Mostná ulica; Březinová 2006, 244, obr. 30:1, 3–6; Březinová–Samuel 2007, 34–36, obr. 81).

Datovanie keramiky z 10.–12. storočia, resp. jej podrobnejšie chronologické členenie, je v priestore západného Slovenska stále problémom. Viaceré nitrianske chronologicky a stratigraficky významné objekty (napr. objekt s uhorským denárom Kolomana (1095–1116; Katkin–Březinová 1997, 109), superpozične dobre zaradené nálezy z Kupeckej ulice (Ruttkayová 1996), Nitrianskeho hradu či Martinského vrchu nie sú komplexne publikované. Jasnejšia je situácia až v keramickej produkcii druhej polovice 12. a prvej polovice 13. storočia (Ruttkay 1996, 264).

Dôležité je, že v nálezovom inventári je už iba menší počet prvkov zhodných s produkciou doloženou na lokalite Nitra-Párovské Háje, datovanej do druhej polovice 12. a prvej polovice 13. storočia (Pieta–Ruttkay 1987, 87–88; Ruttkay 1996, 270–276, Abb. 1–7). S keramikou z horizontov druhej polovice 13.–15. storočia, ako napríklad v Nitre na Školskej ulici, už nenachádzame žiadnu zhodu. Vyššie uvedené úvahy dokladajú, že keramická produkcia z polohy Malé Janíkovce-Mikov dvor II. bola vyrábaná v 10.–12. storočí s možným miernym presahom do 13. storočia.

Drobné predmety

Veľmi malú skupinu nálezov predstavujú drobné nálezy, ktoré možno rozdeliť na dve skupiny: kovové a nekovové predmety. Zastúpené sú fragmenty železných nožov, kince a aj niekoľko predmetov z bronzu a medi. V druhej skupine sú to praslenny a opracované kostené predmety (šidlá, ihlice). Sporadicky sa objavili i kamenné osličky a kresacie kamene.

Archeozoologické nálezy

Druhú najpočetnejšiu skupinu nálezov predstavujú nálezy zvieracích kostí. Pri prvotnej analýze boli objavené kosti hlavne z domácich zvierat: hovädzi dobytok (*Bos taurus*), sviňa domáca (*Sus domesticus*), koza/ovca (*Ovis/Carpa*) a hydina. Najväčšiu prevahu majú kosti svine domácej, rovnako ako na lokalite Nitra-Mostná ulica (Miklíková 2007, 130). Malú skupinu nálezov tvoria lovené zvieratá. Mnohé zvieracie kosti nesú stopy po porcovaní. Objavujú sa rôzne záseky, kontakt s ohňom a charakteristická je značná fragmentárnosť.

Záver

Lokalita Malé Janíkovce-Mikov dvor I., bola osídlená v 6.–7. storočí a následne v 10.–12. storočí. Osídlenie v polohe Malé Janíkovce-Mikov dvor II. reprezentuje druhú polovicu 10. až 12. storočia. Vzájomný vzťah oboch areálov nie je jasný, najmä vzhľadom na výrazné zásahy človeka v priestore medzi nimi. To, že medzi nimi mohol tiecť aj potok, skôr naznačuje, že mohlo ísť o dve susediace osady-dediny, z ktorých tá v nive mohla mať o málo dlhšie trvanie.

Na vyvýšenej lokalite (Mikov dvor II.) sa preskúmali dva objekty obytnej funkcie s hlinenými pieckami v rohoch a dve samostatné pece, slúžiace na prípravu potravín. Funkcia väčšiny ďalších objektov je nedefinovateľná. Zaujímavý je najmä objekt 5, v ktorom sme zdokumentovali veľké množstvo fragmentov keramiky. Je možné, že práve v tejto osade sa tento druh keramiky vyrábal. Datovanie sídlisk je zatiaľ predbežné do 10.–12. storočia, a to na základe paralel najmä z lokalít Nitra-Lupka, Nitra-Kupecká ul., Nitra-Šindolka, Nitra-Mostná ulica a Nitra-Mlyny.

To, že sa v oboch areáloch vyskytol iba minimálny počet obydľí, naznačuje, že na rozdiel od doby veľkomoravskej sa v nasledujúcich sídliskových horizontoch mení stavebná kultúra a začínajú sa v oveľa hojnejšej miere budovať nadzemné stavby, po ktorých sa spravidla nezachovávajú žiadne stopy. Po komplexnom spracovaní výsledkov výskumu bude možné okrem iného prispieť aj k typologicko-chronologickému členeniu keramickej produkcie včasnoslávanskeho obdobia (obr. 3), obdobia avarského kaganátu (obr. 8), vyznievania veľkomoravského osídlenia (obr. 4) až po 11.–12. storočie (obr. 5–7, 12–15). Veľká časť pôvodného rozsahu osád je ešte nepreskúmaná a čaká na ďalší výskum. Preskúmané sídliská boli súčasťou systému osád tvoriacich hospodárske zázemie mocenského centra stredovekej Nitry.

Štúdia vznikla v rámci projektu VEGA 2/0175/16 Korpus včasnostredovekých hradísk Slovenska APVV-14-0842 Stredná Európa medzi keltskými oppidami a staroslávanskými centrami.

Literatúra

- BEDNÁR, P.–FOTTOVÁ, E., 2003: Nitra-tržnica: príspevok k poznaniu stredovekého mesta – Nitra-Markthalle – Beitrag zur Erkenntnis des Hinterlandes der mittelalterlichen Stadt, AH 28, 303–315.
- BOHÁČOVÁ, I., 2006: Stará Boleslav – stav a perspektivy studia funkcí a prostorové uspořádání přemyslovského hradu – Stará Boleslav – stage of and prospects for the study of the function and spatial organisation of the Přemyslid stronghold, AR LVIII, 695–723.
- BŘEZINOVÁ, G., 2006: Predstihový záchranný výskum na Mostnej ulici v Nitre. In: AVANS 2004, 53–56. Nitra.
- BŘEZINOVÁ, G.–SAMUEL, M., edd., 2007: Tak čo, našli ste niečo? Svedectvo archeológie o minulosti Mostnej ulice v Nitre. Nitra.
- FUSEK, G., 1991: Včasnoslávanské sídlisko v Nitre na Mikovom Dvore – Frühslawische Siedlung in Nitra-Mikov dvor, SlArch XXXIX, 289–330.
- 2008: Vrcholnostredoveké sídlisko v Nitre-Šindolke – Die hochmittelalterliche Siedlung in Nitra-Šindolka, AH 33, 27–40.
- FUSEK, G.–SPIŠIAK, J., 2005: Vrcholnostredoveká grafitová keramika z Nitry-Šindolky. Archeológia a mineralógia – Hochmittelalterliche Graphitkeramik von Nitra-Šindolka. Archäologie und Mineralogie, SlArch LIII, 265–336.

- HANULIAK, M., 1989: Okres Nitra. In: *Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až 13. storočia*. I./1. (Bialeková, D., ed.), 179–236. Nitra.
- 2014: Sídliisko z poslednej tretiny 10. storočia v Orechovom sade z Mužle-Čenkova – Eine Siedlung aus dem letzten Drittel des 10. Jahrhunderts in der Lage Orechový sad aus Mužla-Čenkov, AH 39, 679–688.
- HANULIAK, M.–KUZMA, I., 2012: Vrcholnostredoveká osada v Mužle-Čenkove – Die Hochmittelalterliche Siedlung in Mužla-Čenkov, AH 37, 257–272.
- CHROPOVSKÝ, B., 1959: Slovanské hrnčiarске pece v Nitre – Slawischen Töpferöfen in Nitra, Slowakei, AR XI, 812–816, 818–828, 849–850.
- 1962: Slovanské pohrebisko v Nitre na Lupke – Das slawische Gräberfeld in Nitra auf Lupka, SlArch X, 175–240.
- CHROPOVSKÝ, B.–FUSEK, G., 1985: Výskumy v Nitre. In: AVANS 1984, 102–106. Nitra.
- MIKLÍKOVÁ, Z., 2007: Archeozoológia. In: *Tak čo, našli ste niečo? Svedectvo archeológie o minulosti Mostnej ulice v Nitre* (Březinová, G.–Samuel, M., edd.), 129–130. Nitra.
- PIETA, K.–RUTTKAY, M., 1987: Záchranný výskum v Nitre-Párovských Hájoch. In: AVANS 1986, 87–88. Nitra.
- RUTTKAY, M., 1990: Pece na ranostredovekých sídliskách juhozápadného Slovenska – Öfen auf frühmittelalterlichen Siedlungen der südwestlichen Slowakei, AH 15, 337–348.
- 1996: Die Grundveränderungen in der Keramikproduktion im 12.–14. Jh. in der Westslowakei, *Pravěk* NŘ 6, 261–284.
- 2002: Mittelalterliche Siedlung und Gräberfeld in Bajč-Medzi kanálmi (Vorbericht) – Stredoveké sídliisko a pohrebisko v Bajči-Medzi kanálmi (Predbežná správa), SlArch L, 245–322.
- 2015: V dávnej minulosti. In: Keresteš, Peter, Janíkovce: Dejiny Janíkoviec od najstarších čias až po súčasnosť, 35–72. Nitra.
- RUTTKAY, M. a kol., 2013: Záchranný archeologický výskum na trase výstavby rýchlostnej cesty R1 v úseku Nitra-západ – Selenc. In: AVANS 2009, 208–218. Nitra.
- RUTTKAY, M.–BEDNÁR, P.–BIELICH, M.–CHEBEN, M., 2011: Archeologický prieskum v rámci prípravy stavby R1 v úseku Nitra-západ – Selenc. In: AVANS 2008, 220–221. Nitra.
- RUTTKAY, M.–BIELICH, M.–DAŇOVÁ, K., 2015: Záchranné archeologické výskumy na trase výstavby rýchlostnej cesty R1 v úseku Nitra-západ – Selenc. In: AVANS 2010, 208–210. Nitra.
- RUTTKAYOVÁ, J.–RUTTKAY, M., 1997: Výsledky výskumu v Nitre-Starom meste v roku 1994 – Archäologische Forschungsergebnisse in der Stadt Nitra-Altstadt im Jahr 1994, AH 22, 103–113.

Pramene

- HRMOVÁ, M., 1958: Nálezová správa Nitra-Mikov dvor č. 1560/58, uložená v Dokumentácii AÚ SAV v Nitre.
- KOVÁČOVÁ, A., 1972: Nálezová správa Nitra-Mikov dvor č. 5941/72, uložená v Dokumentácii AÚ SAV v Nitre.
- PAVÚK, J., 1967: Nálezová správa Nitra-Mikov dvor 2306/67 a 2315/67, uložená v Dokumentácii AÚ SAV v Nitre.

Zusammenfassung

Eine Siedlung aus dem 10.–12. Jahrhundert in Nitra-Janíkovce

Ziel des vorliegenden Beitrags ist es, vorläufig über die ersten Ergebnisse der Analyse der in Nitra-Janíkovce in der Lage Malé Janíkovce-Mikov dvor gelegenen, hochmittelalterlichen Siedlungen zu informieren. Die Siedlungen wurden im Rahmen des Baus der Schnellstraße R1 südöstlich von der Stadt Nitra untersucht. In der Lage Malé Janíkovce-Mikov dvor I. wurden 93 Objekte untersucht, von denen die meisten (60) zum Mittelalter gehören und 31 Objekte ohne Funde waren. Die älteste mittelalterliche Besiedelung wird durch eine kleine Gruppe von drei Objekten repräsentiert, die Keramik des Prager Typs aus dem 6.–7. Jahrhundert enthielten (Abb. 3).

Siebenundfünfzig untersuchte Objekte zählten grob zum 10.–12. Jahrhundert. Den größten Teil davon bilden Gruben, die einem nicht näher bekanntem Zweck dienen. Erkennbar sind deutliche Gruppierungen der Objekte (Abb. 2), zwischen denen es Freiräume gibt. Es ist möglich, dass gerade dort ursprünglich oberirdische Bauobjekte gestanden haben.

Die ältere Besiedelungsphase wird durch Töpfe mit eiförmigem Profil und Bauch im oberen Drittel und einer s-förmig nach außen gestülpten Mündung repräsentiert (Abb. 4). Charakteristisches Merkmal ist ein mehrfaches Kammdekor. Die Tektonik der Gefäße, das verwendete Mate-

rial und auch die Verzierung haben eindeutig einige Berührungselemente zur standardmäßig ins 9.–10. Jahrhundert datierten Keramik.

Für die jüngere mittelalterliche Besiedelungsphase ist bereits eine qualitativ bessere Keramik charakteristisch, bei denen es sich jedoch immer noch fast ausschließlich um topfartige Gefäße (Abb. 5-6) und in Ausnahmefällen um Schüsseln handelt. Die absolute Mehrheit der Verzierung wurde mit einem einspitzigen Werkzeug angefertigt. Diese Gruppe der Keramikproduktion erfüllt in ihrer Gesamtheit nicht die für die Produktion in der zweiten Hälfte des 12. und der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts überwiegenden charakteristischen Merkmale, jedoch ist klar ein in Richtung dieses deutlichen Horizontes gehender Trend erkennbar. Es besteht eine deutliche Ähnlichkeit zu den Erzeugnissen der Keramikwerkstätten – Töpferöfen in Nitra-Lupka (Chropovský 1959; 1962, Abb. 23) und hinsichtlich der Art der Verzierung auch zu Gefäßen, die sich in Gräbern auf dem Gräberfeld Nitra-Lupka befanden (Chropovský 1962, Abb. 23). Ein großer Teil der Keramik korrespondiert mit der Fundstelle Mikov Dvor II., sodass es wahrscheinlich ist, dass es sich um eine zeitgleiche Besiedelung handelte.

An der Höhenfundstelle (Mikov dvor II.) wurden zwei Objekte mit Wohnfunktion und Lehmöfen in den Ecken sowie zwei einzeln stehende, zur Zubereitung von Nahrungsmitteln dienende Öfen untersucht. Die Funktion der meisten weiteren Objekte konnte nicht definiert werden. Interessant ist besonders Objekt 5, in dem wir eine große Fülle an Keramikfragmenten dokumentiert haben. Es ist möglich, dass diese Art von Keramik gerade in dieser Siedlung hergestellt worden war. Die Siedlungen werde bis auf weiteres vorläufig in das 10.–12. Jahrhundert datiert, und zwar auf Grundlage der Parallelen, die besonders zu den Fundstellen Nitra-Lupka, Nitra-Kupecská-Str., Nitra-Šindolka, Nitra-Mostná-Str. und Nitra-Mlyny bestehen.

Die Tatsache, dass in beiden Arealen nur eine minimale Anzahl an Wohnobjekten vorkamen, deutet darauf hin, dass sich im Unterschied zur großmährischen Zeit in den anschließenden Siedlungshorizonten die Baukultur änderte und man weitaus mehr oberirdische Gebäude zu errichten begann, von denen meistens keine Spuren erhalten bleiben. Nach einer komplexen Bearbeitung der Grabungsergebnisse wird es unter anderem möglich sein, auch zur typologisch-chronologischen Gliederung der Keramikproduktion in der frühslawischen Zeit (Abb. 3), der Zeit des Awarenkaganats (Abb. 8), während des Ausklingsens der großmährischen Besiedelung (Abb. 4) bis ins 11.–12. Jahrhundert (Abb. 5–7; 12–15) einen Beitrag zu leisten. Ein großer Teil der ursprünglichen Größe der Siedlungen wurde noch nicht untersucht und wartet auf weitere Grabungen. Die untersuchten Siedlungen waren Teil eines Systems von Siedlungen, die das wirtschaftliche Hinterland des mittelalterlichen Machtzentrums Nitra gebildet haben.

Die vorliegende Studie entstand im Rahmen des Förderprojekts VEGA 2/0175/16 Der Korpus frühmittelalterlicher Burgwälle der Slowakei APVV-14-0842 Mitteleuropa zwischen keltischen Oppida und altslawischen Zentren.

doc. PhDr. Matej **Ruttikay**, CSc., Archeologický ústav SAV v Nitre, Akademická 2, 949 01 Nitra, Slovenská republika, matej.ruttikay@savba.sk

PhDr. Jaroslava **Ruttikayová**, CSc., Archeologický ústav SAV v Nitre, Akademická 2, 949 01 Nitra, Slovenská republika, jaroslava.ruttikayova@savba.sk

Mgr. Mário **Bielich**, PhD., Archeologický ústav SAV v Nitre, Akademická 2, 949 01 Nitra, Slovenská republika, nraumbie@savba.sk

Mgr. Barbara **Zajacová**, Archeologický ústav SAV v Nitre, Akademická 2, 949 01 Nitra, Slovenská republika, barbara.zajacova@savba.sk

Mgr. Adrián **Nemergut**, PhD., Archeologický ústav SAV v Nitre, Akademická 2, 949 01 Nitra, Slovenská republika, adrian.nemergut@savba.sk

